

บทอภิปราย

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ: ๒๕๕๒

James C. Ingram กับ Economic Change in Thailand:

บทสำรวจสถานะทางวิชาการ

ในโอกาสที่มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์จัดพิมพ์หนังสือเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย ๑๘๕๐-๑๙๗๐ ซึ่งแปลจากหนังสือชื่อ *Economic Change in Thailand 1850-1970* แต่งโดยศาสตราจารย์เจมส์ ซี. อินแกรม (James C. Ingram) ผมได้รับเชิญจากอาจารย์ชาญวิทย์ เกษตรศิริให้มาพูดถึงเรื่อง "ข้อคิดของอินแกรมเกี่ยวกับการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ" เมื่อวานผมอีเมลไปหาอาจารย์ชาญวิทย์ บอกว่า ผมพูดหัวข้อนี้ไม่ได้ คนที่จะพูดหัวข้อนี้ได้ก็คืออินแกรม ไม่ใช่ผม ด้วยเหตุดังนั้น ผมจึงย้ายการอภิปรายจากหัวข้อที่สองมาอยู่ในหัวข้อแรก หัวข้อการอภิปรายที่กำหนดให้ผมพูดเป็นคำถามที่ถามไม่ตรงคำตอบ ผมเตรียมการอภิปรายมาอีกเรื่องหนึ่ง ตั้งคำถามไม่ตรงคำตอบนี้เป็นปัญหาของอาจารย์มหาวิทยาลัย ไม่เคยตั้งคำถามให้ตรงกับคำตอบของนักศึกษา

สิ่งที่ผมต้องการพูดในช่วงแรกนี้คือ การกล่าวถึงสถานะทางวิชาการของหนังสือ *Economic Change in Thailand* ของอินแกรม ผมมีประเด็นสำคัญที่ผมอยากจะกล่าวถึง ๕ หัวข้อ ในตอนต้นผมจะเล่าภูมิหลังของหนังสือนี้ ในตอนที่สองผมจะกล่าวถึงสาระสำคัญของหนังสือนี้ ในตอนที่สามผมจะพูดถึงประเด็นสำคัญที่อินแกรมไม่ได้กล่าวถึง หรือกล่าวถึงอย่างไม่พอเพียง ตอนที่สี่ผมจะพูดถึงประเด็นแห่งวิวาทะที่ปรากฏอยู่ในหนังสือของอินแกรม และตอนสุดท้าย ผมอยากจะพูดถึงความก้าวหน้าทางวิชาการในยุคหลัง อินแกรม (Post Ingram)

๑. ภูมิหลังของหนังสือ

อินแกรมจบปริญญาเอกจาก Department of Economics มหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ ในปี ค.ศ.1952/พ.ศ.2495 ในช่วงเวลาก่อนหน้านั้น ลอริสตัน ชาร์ป (Lauriston Sharp) ริเริ่ม Thailand Project ในมหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ ในปีค.ศ. 1947/พ.ศ. 2490 โดยรับเงินอุดหนุนจาก Carnegie Foundation ในปี ค.ศ.1950/พ.ศ.2493 สถาปนา Southeast Asia Program ต่อมาในปีค.ศ.1951/พ.ศ.2494 จัดตั้ง Cornell Research Centre ในกรุงเทพฯ ลอริสตัน ชาร์ป เป็นคนชักจูงอินแกรมให้เข้า Southeast Asia Program

อินแกรมเข้ามาค้นข้อมูลในประเทศไทยปีเศษๆ ได้รับความเอื้อเฟื้อจากธนาคารแห่งประเทศไทยและกระทรวงการคลัง ตั้งที่อาจารย์ธำรงศักดิ์ ผู้ดำเนินการอภิปรายเล่าให้เราฟัง ที่ธนาคารแห่งประเทศไทย อินแกรมได้รับความช่วยเหลือจากคุณสมหมาย สุนทรระกูล ที่กระทรวงการคลังอินแกรมได้รับ

ความช่วยเหลือจากอาจารย์ป่วย อิงภากรณ์ ทั้งนี้เนื่องจากมีเอกสารเบื้องต้นที่อยู่ในกระทรวงการคลังเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเอกสารของที่ปรึกษากระทรวงพระคลังมหาสมบัติชาวอังกฤษ ซึ่งทรงอิทธิพลในการกำหนดนโยบายการเงินและนโยบายการคลังตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จวบจนเกิดสงครามโลกครั้งที่สอง ข้อมูลที่ได้มาจากธนาคารแห่งประเทศไทย และกระทรวงการคลังเป็นข้อมูลที่อินแกรมเอามาปะติดปะต่อ ช่วยให้เราได้เห็นภาพเศรษฐกิจการเงินและเศรษฐกิจการคลัง ผมอยากจะเล่าเรื่องส่วนตัวว่า ในตอนที่กระทรวงการคลังจะย้ายไปที่คลองประปา ผมได้เข้าไปใช้ห้องสมุดกระทรวงการคลัง และไปสร้างความสัมพันธ์กับบรรณารักษ์ เอาเอกสารออกมาถ่ายนอกห้องสมุด มีเอกสารจำนวนมาก ที่ยังมีให้นำส่งหอบจดหมายเหตุ

ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ของอินแกรม คือ อัลเฟรด คาห์น (Alfred E. Kahn) เนื่องจากผมเป็นนักเรียน Public Economics ผมคุ้นเคยกับชื่ออัลเฟรด คาห์น และเคยอ่านงานของอัลเฟรด คาห์น งานสำคัญของอัลเฟรด คาห์นคือ *Economic of Regulation* ดังนั้นผมจึงมีคำถามว่า อินแกรมจบจาก Southeast Asia Program หรือเปล่า ผมอีเมลไปถามอาจารย์ทักษ์ เฉลิมเตียรณ อาจารย์ทักษ์ตอบกลับมาว่า อินแกรมจบจาก Department of Economics

อัลเฟรด คาห์นเป็นนักเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ไม่มีความรู้เรื่องเมืองไทย อีกสองคนที่อยู่ในคณะกรรมการพิจารณาวิทยานิพนธ์ของอินแกรม คนหนึ่งคือ ลอริสตัน ชาร์ป อีกคนหนึ่งคือ เอ็ดวิน ริวเบน (Edwin Reuben) จาก City College of New York ชาร์ปเพิ่งจะเรียนรู้เรื่องเมืองไทย ในคำนำของฉบับพิมพ์ครั้งที่หนึ่ง อินแกรมขอบคุณอัลเฟรด คาห์น และผมเข้าใจว่า อัลเฟรด คาห์นเป็น

คนคอยตั้งคำถามเพื่อให้อธิบายคำตอบเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคม เศรษฐกิจไทย พูดย่อยๆก็คือว่า อัลเฟรด คาค์น พยายามจะหา Economic Reasoning ของเหตุการณ์ต่างๆ หรือของปรากฏการณ์ต่างๆ แล้วอินแกรมจะต้องกลับไปค้นหาข้อมูลเพื่อที่จะตอบคำถามเหล่านั้น

ฉบับการตีพิมพ์ครั้งที่หนึ่ง ปรับปรุงและตัดทอนจากวิทยานิพนธ์ ตามคำแนะนำของอินแกรมมีการปรับปรุงและตัดทอนหลายครั้ง สำหรับฉบับพิมพ์ครั้งที่สอง อินแกรมขยายเนื้อหาเพิ่มเติมอีก ๒ บท ครอบคลุมช่วงเวลาอีกประมาณสองทศวรรษนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2493 เป็นต้นมา โดยที่มิได้แก้ไขเพิ่มเติมเนื้อหาส่วนที่อยู่ในฉบับการตีพิมพ์ครั้งแรก ในการเตรียมต้นฉบับสำหรับการตีพิมพ์ครั้งที่สอง อินแกรมเข้ามาเป็น Rockefeller Visiting Professor ที่คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ระหว่างค.ศ. ๑๙๖๕-๑๙๗๐/พ.ศ. ๒๕๑๒-๒๕๑๓ ชื่อหนังสือฉบับการตีพิมพ์ครั้งที่สองคือ *Economic Change in Thailand 1850-1970* ในขณะที่ *Economic Change in Thailand Since 1850* เป็นชื่อหนังสือฉบับการตีพิมพ์ครั้งแรก

อินแกรมมิได้มีงานวิชาการเกี่ยวกับสังคมเศรษฐกิจไทยอีกเลยหลังจาก *Economic Change in Thailand 1850-1970* ยกเว้นบทความเรื่อง” Rice Trade and Allocation of Resources” พิมพ์ในหนังสือของ C.D. Cowan เรื่อง *Economic Development in Southeast Asia* พิมพ์ในปี ค.ศ. ๑๙๖๔/ พ.ศ. ๒๕๐๗ บทความเรื่องนี้โดยสาระสำคัญเป็นการนำเนื้อหาจาก *Economic Change in Thailand Since*

1850 มาเขียนด้วยภาษาและศัพท์แสงทางเศรษฐศาสตร์อย่างย่อ หลังจากเขียนหนังสือเล่มนี้แล้วอินแกรมเกือบจะไม่ได้ติดตามความเป็นไป และมีได้ผลงานวิชาการเกี่ยวกับเศรษฐกิจไทยอีกเลย อินแกรมไปเป็นอาจารย์อยู่ที่ University of North Carolina, Chapel Hill และวิชาที่สอนเป็นวิชาหลักก็คือ International Economics โดยที่ในเวลาต่อมามีผลงานวิชาการในหัวข้อ International Finance ด้วย

๒. สาระสำคัญของหนังสือ

Economic Change in Thailand 1850-1970 กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมเศรษฐกิจไทยจากระบบเศรษฐกิจที่เคยพึ่งตนเองมาเป็นระบบเศรษฐกิจที่พึ่งการส่งออก ปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนี้ก็คือ การทำสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคกับประเทศมหาอำนาจ เริ่มต้นด้วยสนธิสัญญาบาวริงในปี ค.ศ. ๑๘๕๕/พ.ศ. ๒๓๙๘ การเปิดประตูการค้าระหว่างประเทศก่อให้เกิดการขยายตัวของการเพาะปลูกข้าว เนื่องจากชาวนาสองต่อต่อสิ่งจูงใจทางเศรษฐกิจ แต่ชาวนาไม่สนองต่อความต้องการด้านแรงงานของภาคเศรษฐกิจนอภาค การเกษตร ทำให้ภาคเศรษฐกิจที่มีใช้เกษตรกรรมขยายตัวอย่างเชื่องช้า เกือบตลอดช่วงเวลาดังกล่าวนี้ การกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจมหภาคตกอยู่ใต้อิทธิพลของที่ปรึกษาการคลังชาวอังกฤษ ซึ่งเลือกนโยบายการเงินและนโยบายการคลังแบบอนุรักษ์ ยังผลให้มีการลงทุนด้านสาธารณูปโภคน้อยเกินไป ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เศรษฐกิจไทยล่าหลัง อินแกรมใช้ความวิริยะอุตสาหะในการประมวลข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มาปะติดปะต่อ

เพื่อให้เห็นภาพเศรษฐกิจไทย มีความพยายามอย่างยิ่งที่จะสานข้อมูลทางเศรษฐกิจ และมีความพยายามอย่างยิ่งที่จะนำข้อมูลรายได้ประชาชาติมาใช้ แต่เนื่องจากข้อมูลรายได้ประชาชาติเพิ่งจัดทำหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และคนที่ได้ชื่อว่าเป็นบิดาของบัญชีรายได้ประชาชาติไทยเป็นนักสถิติชาวอเมริกันชื่อ โจเซฟ กูลด์ (Joseph Gould) ซึ่งทำงานในสภาเศรษฐกิจแห่งชาติ กูลด์ประมาณการรายได้ประชาชาติของไทยในปี ค.ศ. ๑๙๓๘/พ.ศ. ๒๔๘๑ ซึ่งเป็นปีที่สงครามโลกครั้งที่สองยังไม่เกิด แล้วข้ามมาประมาณการรายได้ประชาชาติหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ประวัติของโจเซฟ กูลด์อยู่ในวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ Arlene Becker Neher เรื่อง *Prelude to Alliance: The Expansion of American Economic Interest in Thailand During the 1940s* (Northern Illinois University, 1980) ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างสหรัฐอเมริกา กับไทยในทศวรรษ ๒๔๘๐ นี่เป็นความพยายามอย่างยิ่งของอินแกรมในการที่จะใช้ข้อมูลสถิติเศรษฐกิจในการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย งานค่อนข้างประณีตมาก แล้วผมคิดว่ายากที่ใครจะผลิตงานที่ดีไปกว่าที่อินแกรมผลิตไปแล้ว

สำหรับความแตกต่างในด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์ระหว่างฉบับพิมพ์ครั้งที่หนึ่งกับฉบับพิมพ์ครั้งที่สอง ปรากฏให้เห็นชัดเจนมาก ผมอ่านแล้วผมชอบฉบับพิมพ์ครั้งที่หนึ่ง มากกว่า ในฉบับพิมพ์ครั้งที่หนึ่ง อินแกรมเขียนประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยอย่างนักประวัติศาสตร์ แต่ในฉบับพิมพ์ครั้งที่สอง ซึ่งมีการขยายเนื้อหาอีกสองบทครอบคลุมช่วงค.ศ. ๑๙๕๐-๑๙๗๐/พ.ศ. ๒๔๙๓-๒๕๑๓ สองบทนั้นเขียนอย่างนักเศรษฐศาสตร์ ไม่มีชีวิตชีวา มีแต่ตัวเลข

หนังสือของอินแกรมได้รับการตอบรับจากวงวิชาการอย่างดียิ่ง เท่าที่ผมค้นวารสารวิชาการจาก JSTOR(=Journal Storage) แม้จะมีแหล่งวารสารวิชาการอื่นที่ต้องค้น แต่ JSTOR เป็นแหล่งสำคัญที่สุด อย่างไรก็ตาม มีบทวิจารณ์หนังสืออินแกรมที่ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการที่มีได้ใน JSTOR อีกจำนวนหนึ่ง อยู่ในแหล่ง Online Journals อื่น ผมเคยเก็บสะสมไว้ แต่ไม่พบเนื่องจากการย้ายบ้านและย้ายห้องทำงานหลายครั้ง เท่าที่ค้นจาก JSTOR มีบทวิจารณ์หนังสือของอินแกรมฉบับพิมพ์ครั้งที่หนึ่งอยู่ ๘ บท บทที่ดีที่สุดในความเห็นของผมน่าจะเป็นบทของ Norton Ginsburg (*The Journal of Political Economy*, June 1957) ส่วนฉบับพิมพ์ครั้งที่สองนั้นมีบทวิจารณ์หนังสือของอินแกรมอยู่ ๔ บท บทที่ดีที่สุดในความเห็นของผมน่าจะเป็นบทของ Charles F. Keyes (*Journal of the American Oriental Society*, April-June 1975)

๓. ประเด็นที่อินแกรมมิได้กล่าวถึงหรือกล่าวถึงอย่างไม่พอเพียง

ผมนำเสนอว่า เรื่องที่อินแกรมมิได้กล่าวถึงหรือกล่าวถึงอย่างไม่พอเพียงมีอยู่ ๘ ประเด็น ได้แก่

ประเด็นแรก อรรถาธิบายว่าด้วยพัฒนาการเศรษฐกิจไทย อินแกรมยึดโยงอรรถาธิบายของสำนักเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก ในการนี้ ผมคิดว่ามีคำอธิบายที่สำคัญอยู่สองเรื่อง

เรื่องหนึ่งก็คือ Trade as an Engine of Growth การค้าระหว่างประเทศเป็นจักรกลของการเติบโตทางเศรษฐกิจ อันนี้เป็น Themeหลักในหนังสือของอินแกรม

เรื่องที่สองคือ การทำงานของ Market Mechanism ในบทสุดท้ายของ ฉบับการตีพิมพ์ครั้งที่หนึ่ง อินแกรมตั้งคำถามว่า จะพัฒนาระบบเศรษฐกิจสังคม ได้อย่างไร แล้วอินแกรมก็ทิ้งท้ายว่าต้องเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จะต้องใช้อำนาจ ให้กลไกตลาดทำงานอย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าที่เป็นมา

นักวิชาการจำนวนไม่น้อยอาจไม่ชอบบรรดาอธิบายของอินแกรม แต่การ วิเคราะห์ส่วนใหญ่เป็นการวิเคราะห์ภายหลังจากที่อินแกรมเขียนหนังสือนี้หลายปี ในขณะที่อินแกรมเขียนหนังสือนี้ วิวาทะในวงวิชาการประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ หรือวิวาทะในวงวิชาการเศรษฐศาสตร์ยังมีไม่มาก แต่เมื่อล่วงมาถึงทศวรรษ ๒๕๕๐ วิวาทะว่าด้วยคำอธิบายที่สำคัญของพัฒนาการสังคมเศรษฐกิจ ก็คือ วิวาทะว่าด้วยความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติกับความสำคัญของปัจจัยเชิง สถาบัน อันนี้เป็นวิวาทะใหญ่ในวงวิชาการเศรษฐศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นปัจจัยสำคัญในการอธิบายพัฒนาการของสังคมเศรษฐกิจที่ดีกว่าปัจจัยเชิง สถาบันหรือไม่ ยกตัวอย่างเช่น ในงานวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของนักศึกษาลาว คนหนึ่ง ที่ไปทำวิทยานิพนธ์ที่ประเทศญี่ปุ่น ต้องการอธิบายว่า สังคมเศรษฐกิจ ไทยพัฒนามาได้อย่างไร แล้วก็คำตอบมาจบลงที่ปัจจัยด้านการศึกษา เรื่องเหล่านี้ เป็นประเด็นที่อินแกรมกล่าวถึงอย่างไม่พอเพียง

ประเด็นที่สอง ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจไทยหลังสนธิสัญญา

บาวริง อินแกรมยังมิได้สังเคราะห์ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจไทยหลัง สนธิสัญญาบาวริง สิ่งที่อินแกรมเสนอก็คือ วาดภาพให้เราเห็นว่า สังคมเศรษฐกิจ

ไทยเดินบนเส้นทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม แต่ว่างานหลังจากยุคของอินแกรมมีการขยายความต่อเติม ยกตัวอย่างเช่น มีการตั้งคำถามเกี่ยวกับเป้าหมายของการพัฒนา เดวิด ฟีนีย์ (David Feeney) นำเสนอการวิเคราะห์ว่า เป้าหมายของชนชั้นปกครองในการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจไทยหลังสนธิสัญญาบาวริงมิใช่ความอยู่ดีกินดีของประชาชน ความมั่นคงแห่งชาติต่างหากที่เป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจไทย (David Feeney, *The Political Economy of Productivity: Thai Agricultural Development 1880-1975*. University of British Columbia Press, 1982)

ประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่งซึ่งอินแกรมมิได้พูดถึงในส่วนของยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมเศรษฐกิจ ก็คือ Privatization ซึ่งเป็นยุทธวิธีของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของสังคมเศรษฐกิจ Privatization มิใช่ปรากฏการณ์ที่เพิ่งเกิดในยุครัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หลังสนธิสัญญาบาวริง รัฐบาลไทยก็เริ่มดำเนินนโยบาย Privatization เนื่องจากมีข้อจำกัดทางการคลัง รัฐบาลไทยจึงส่งเสริมให้ขุนนางข้าราชการและเจ้านายลงทุนด้าน Infrastructure โดยมีสิ่งจูงใจทางเศรษฐกิจที่สำคัญก็คือ การยกที่ดินให้ เช่น การยกที่ดินสองฝั่งคลองให้ การยกที่ดินสองข้างทางรถไฟให้ เป็นต้น เพราะฉะนั้น Privatization จึงเป็นยุทธวิธีที่รัฐบาลไทยได้ดำเนินการในยุคหลังสนธิสัญญาบาวริง

นอกจากนี้ ยังมีวิวาทะในเรื่องการพึงหรือไม่พึงปัจจัยการผลิตจากต่างประเทศ ชนชั้นปกครองไทยพยายามหลีกเลี่ยงการพึงปัจจัยทางการผลิตจาก

ต่างประเทศ ยกตัวอย่างเช่น ไม่ต้องการที่จะใช้แรงงานต่างชาติ ในช่วงที่ภาคเศรษฐกิจข้าวรุ่งเรืองมากๆ ข้าวผลิตได้เท่าไรส่งออกหมด มีความจำเป็นต้องใช้แรงงาน มีการพูดถึงในกระทรวงเกษตรราธิการว่า จำต้องนำเข้าแรงงานอินเดียเข้ามาทำงานในเมืองไทย ให้มาปลูกข้าวในเมืองไทยหรือไม่ หรือเรื่องการพึ่งเงินทุนจากต่างประเทศ การกู้เงินจากต่างประเทศเพื่อจะผ่อนคลาปัญหาขีดจำกัดทางการคลัง แต่เท่าที่เราทราบ สมเด็จพระยาเทววงศ์วโรปการทรงเป็นผู้นำในการคัดค้านมิให้รัฐบาลกู้เงินจากต่างประเทศมากเกินไป เพราะเกรงกลัวภัยคุกคามจากลัทธิจักรวรรดินิยม

ประเด็นที่สามว่าด้วย Late Industrialization ความล่าช้าในการพัฒนาอุตสาหกรรม อินแกรมกล่าวถึงการหดตัวของกิจกรรมอุตสาหกรรมหลังสนธิสัญญาบาวริง แต่มิได้นำเสนออรรถธิบายว่า เหตุใดการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) จึงเกิดขึ้นอย่างเชื่องช้าในสังคมเศรษฐกิจไทย

ประเด็นที่สี่ว่าด้วยชีวิตเศรษฐกิจของประชาชน อินแกรมมิได้ก้าวล่วงไปแตะประวัติศาสตร์เศรษฐกิจสังคม (Social Economic History) มิได้สวมวิญญาณพระยาสุรียานุวัตร (เกิด บุนนาค)

ประเด็นที่ห้าว่าด้วยการเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์เศรษฐกิจประเทศเพื่อนบ้าน อินแกรมเสนอภาพประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยแยกต่างหากจาก

ประวัติศาสตร์อุษาคเนย์ เสมือนหนึ่งว่า สยามประเทศอยู่อย่างโดดเดี่ยวในมนุษยพิภพ ประเด็นนี้เป็นประเด็นที่นอร์ตัน กินสเบิร์ก เมื่อวิจารณ์หนังสือของอินแกรมหยิบยกขึ้นมากล่าวถึง(*JPE, 1957*) การเชื่อมโยงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของประเทศต่างๆ ในอุษาคเนย์ปรากฏในงานวิชาการของ เอียน บราวน์ (Ian G. Brown) ซึ่งผลิตหนังสือชื่อ *Economic Change in Southeast Asia 1830-1930*

ประเด็นที่หว่าด้วยลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจ อินแกรมมิได้ให้เนื้อที่แก่ลัทธิเศรษฐกิจชาตินิยมมากนัก ในฉบับการตีพิมพ์ครั้งที่สอง ซึ่งครอบคลุมช่วงเวลาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๕๐-๑๘๗๐/พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๕๑๓ น่าจะให้ความสำคัญกับลัทธิเศรษฐกิจชาตินิยม เพราะเป็นช่วงเวลาที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินนโยบายของรัฐบาล ถ้าหากเราพิจารณาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยในฐานะที่เป็น Mega History ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยหลัง ค.ศ. ๑๘๗๒/พ.ศ. ๒๔๑๕ เป็นประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ระหว่างพลังเศรษฐกิจชาตินิยมกับพลังเศรษฐกิจเสรีนิยม แล้วการต่อสู้นี้ก็ยังคงดำรงอยู่จนกระทั่งถึงทุกวันนี้ อย่างไรก็ตาม อินแกรมละเลยประเด็นเรื่องประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชาตินิยม

ประเด็นที่เจ็ดว่าด้วยระบบอัตราแลกเปลี่ยนหลายอัตรา(Multiple Exchange Rate System) ธนาคารแห่งประเทศไทยเลือกใช้ระบบอัตราแลกเปลี่ยนหลายอัตราหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ระหว่างค.ศ. ๑๙๔๖-๑๙๕๕ พ.ศ. ๒๔๘๙-๒๔๙๘ ซึ่งครอบคลุมช่วงเวลาประมาณทศวรรษเศษ เพื่อใช้เป็นกลไกในการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ แต่ผลที่เกิดตามมาโดยมิได้คาดคิดก็

คือ ระบบอัตราแลกเปลี่ยนหลายอัตรากลับกลายเป็นกลไกสำคัญของยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ไม่สมดุล (Unbalanced Development) อินแกรมให้ความสำคัญกับ Multiple Exchange Rate System น้อยเกินไป ในตอนที่อินแกรมนำเสนอในฉบับการตีพิมพ์ครั้งที่สอง มีงานวิชาการสำคัญเกี่ยวกับ Multiple Exchange Rate System ปรากฏอยู่ในโลกวิชาการแล้ว เช่นงานของ *Shu-Chin Yang (1957)* และงานของ *W.M. Corden (1967)* เป็นต้น

ประเด็นที่แปดว่าด้วยผลปฏิบัติการของระบบเศรษฐกิจ (Economic Performance) หนังสือของอินแกรมนำเสนอภาพประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย ในฐานะที่เป็น Sectoral History เป็นประวัติศาสตร์ของภาคเศรษฐกิจแต่ละภาค กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในภาคเกษตรกรรม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในภาคอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในภาคการค้าระหว่างประเทศ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในภาคการเงินและการเงินระหว่างประเทศ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในภาครัฐบาล เป็น Sectoral History มิได้นำเสนอบทวิเคราะห์เกี่ยวกับ Economic Performances มิได้พูดถึงเรื่องการเติบโตและการพัฒนา มิได้พูดถึงปัญหาความยากจน มิได้พูดถึงเรื่องการกระจายรายได้ ผลปฏิบัติการของสังคมเศรษฐกิจไทยสามประการแรกอาจเป็นเรื่องค่อนข้างยากที่จะนำมาเสนอบทวิเคราะห์ เนื่องจากมีปัญหาการขาดแคลนข้อมูล แต่ในประการที่สี่ อินแกรมละเอียดในการวิเคราะห์เสถียรภาพของสังคมเศรษฐกิจไทย The Great Depression มีเนื้อที่ไม่มากในหนังสือของอินแกรม สังคมเศรษฐกิจไทยถูกโยงเข้ากับสังคมเศรษฐกิจโลกหลังสนธิสัญญาบาวริง เมื่อเกิดความผันผวนในสังคม

เศรษฐกิจโลก ความผันผวนนั้นสามารถส่งผลกระทบต่อสังคมเศรษฐกิจไทย ความผันผวนเกิดขึ้นตลอดเวลา มีชื่อเฉพาะที่เกิด The Great Depression ในช่วงที่เกิดสงครามโลกครั้งที่สอง ก็มีความผันผวนดังกล่าวเหล่านี้ ในช่วงที่เกิดสงครามเกาหลี ในระหว่างค.ศ. ๑๙๕๐-๑๙๕๓/พ.ศ. ๒๔๙๓-๒๔๙๖ ก็มีความผันผวนดังกล่าวนี้ อันนี้เป็นประเด็นที่อินแกรมมิได้กล่าวถึง หรือกล่าวถึงอย่างไม่พอเพียง

๔. ประเด็นแห่งวิวาทะ

สิ่งที่ผมต้องการนำเสนอ ก็คือ หนังสือของอินแกรมก่อให้เกิดวิวาทะทางวิชาการในเรื่องอะไรบ้าง ผมอยากจะหยิบยกขึ้นมาพูดเพียง ๔ เรื่อง

วิวาทะที่หนึ่งว่าด้วยจักรกลการเติบโตทางเศรษฐกิจ (Engine of Growth)

อินแกรมบอกกับเราว่า การค้าระหว่างประเทศเป็นจักรกลสำคัญของการเติบโตของสังคมเศรษฐกิจไทย สนธิสัญญาบาวริงทำให้การค้าระหว่างประเทศขยายตัว ซึ่งก็คือกลการเติบโตทางเศรษฐกิจ ในประเด็นนี้ มีวิวาทะที่สำคัญอยู่อย่างน้อย ๒ ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง จักรกลการเติบโตหลักเป็นปัจจัยภายในประเทศหรือเป็นปัจจัยภายนอกประเทศ เมื่อวิกเตอร์ เพอร์เซล (Victor Purcell) วิจารย์หนังสือของอินแกรมฉบับการตีพิมพ์ครั้งที่หนึ่ง เพอร์เซลตีตราว่า หนังสือของอินแกรมเป็น External Study กล่าวคือ เป็นงานวิเคราะห์ที่ให้ความสำคัญกับปัจจัย

ภายนอกประเทศมากเกินไป แล้วละเลยความสำคัญของปัจจัยภายในประเทศ เพอร์เซลล์มีงานวิชาการด้านเอเชียศึกษาจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องคนจีน ในวงวิชาการเศรษฐศาสตร์ ประเด็นนี้เป็นประเด็นที่มีการถกเถียงกันมากในทศวรรษ ๑๙๖๐ งานชิ้นสำคัญเป็นงานของ Irving B. Kravis (1970) (“Trade as a Handmaiden of Growth”, *The Economic Journal*, December 1970) กราวิสเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย เป็นคนสำคัญที่แยก Department of Economics ออกจาก Wharton School เป็นคนสำคัญที่มีบทบาทในการพัฒนาสิ่งที่เรารู้จักในเวลานี้ว่า Penn World Table อันเป็นข้อมูลบัญชีประชาชาติที่ปรับแต่งให้สามารถเปรียบเทียบระหว่างประเทศได้ กราวิสชี้ให้เราเห็นว่า ข้ออ้างที่ว่าการค้าระหว่างประเทศเป็นจักรกลของการเติบโตทางเศรษฐกิจนั้นเป็นจริงเฉพาะบางประเทศ บางกาละ และบางเทศะ ยกตัวอย่างเช่น กราวิสพบว่า ไม่เป็นจริงสำหรับสหรัฐอเมริกาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ในเวลานั้นสหรัฐอเมริกามีภาคเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่มีขนาดเล็กมาก เป็นต้น ในประเด็นนี้ น่าสังเกตว่า อาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและสาธุศิษย์หยิบยกประเด็นนี้ขึ้นมาอภิปรายว่า ปัจจัยภายในประเทศมีความสำคัญยิ่งกว่าปัจจัยภายนอกประเทศในการอธิบายพัฒนาการของสังคมเศรษฐกิจไทย

ประการที่สอง สังคมเศรษฐกิจไทยเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเปิด (Open Economy) ตั้งแต่เมื่อไร อินแกรมให้ความสำคัญแก่ยุคหลังสนธิสัญญาบาวริง ที่จริงในหนังสือของอินแกรม ได้อ้างงานของวัน เดอ ไฮเด (Van Der Heide) ซึ่งให้ความสำคัญกับ Transport Revolution มากกว่าสนธิสัญญาบาวริง ในการอธิบายการเติบโตของการค้าระหว่างประเทศ นิธิ เอียวศรีวงศ์ในงานสำคัญชื่อ *วัฒนธรรม*

กระตุ่มก็กับวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์ พูดถึงการเติบโตของการค้าระหว่างประเทศในช่วงต้นรัตนโกสินทรก่อนสนธิสัญญาบาวริง เพราะฉะนั้นเรื่องนี้จึงเป็นวิวาทะสำคัญ อินแกรมยอมรับว่า ข้าวเป็นสินค้าออกสำคัญของไทยก่อนสนธิสัญญาบาวริง เพียงแต่ว่าปริมาณการส่งออกยังไม่สม่ำเสมอ แต่หลังสนธิสัญญาบาวริง การส่งออกข้าวขยายตัวอย่างต่อเนื่อง

วิวาทะที่สองว่าด้วยลักษณะอนุรักษ์ของนโยบายการเงิน(Conservatism of Monetary Policy)

อินแกรมวิพากษ์นโยบายเศรษฐกิจมหภาค ทั้งนโยบายการเงินและนโยบายการคลังว่าเป็นนโยบายอนุรักษ์นิยม ลักษณะอนุรักษ์นิยมของนโยบายเศรษฐกิจมหภาคนับเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้สังคมเศรษฐกิจไทยล้าหลัง เพราะขาดการลงทุนในด้าน Infrastructure โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบบชลประทาน อินแกรมตั้งคำถามว่า ทำไมจึงไม่นำทุนสำรองระหว่างประเทศมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจไทย และทำไมจึงไม่กู้เงินจากต่างประเทศสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจไทยมากกว่าที่เป็นอยู่ T.F. Cripps (1973) ในตอนที่วิจารณ์หนังสือของอินแกรมฉบับการตีพิมพ์ครั้งที่สอง (*The Economic Journal*, June 1973) เสนอความเห็นว่ นโยบายการเงินการคลังแบบอนุรักษ์ให้ประโยชน์แก่ชนชั้นปกครองทั้งไทยและแก่ประเทศอังกฤษ ในอีกด้านหนึ่ง Norton Ginsburg(1957) ในตอนที่วิจารณ์หนังสือของอินแกรมฉบับการตีพิมพ์ครั้งที่หนึ่งตั้งข้อสังเกตว่า ทั้งพม่าและอินโดจีนกลายเป็นผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ ทั้งๆที่ไม่มีการลงทุนในระบบชลประทานขนาดใหญ่ (*The Journal of Political Economy*, June 1957)

วิวาทะที่สามว่าด้วยบทบาทของที่ปรึกษาการคลังชาวอังกฤษในกระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจมหภาค

อินแกรมกล่าวถึงบทบาทสำคัญของที่ปรึกษาการคลังชาวอังกฤษที่ครอบงำกระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจมหภาค ทั้งนโยบายการเงินและนโยบายการคลัง ประเด็นนี้มีคนลุกขึ้นมาตอบโต้อินแกรม เอียน บราวน์ (Ian George Brown) ที่SOAS เจียนวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับกระทรวงการคลังในสมัยรัชกาลที่ ๕ พยายามบอกว่า จริงอยู่ที่ปรึกษาการคลังชาวอังกฤษมีบทบาทในการนำเสนอแนะนโยบาย แต่ว่าการกำหนดนโยบายขั้นสุดท้ายเป็นการตัดสินใจของชนชั้นปกครองไทย

วิวาทะเรื่องที่สี่ว่าด้วยอธิปไตยทางการคลัง (Fiscal Autonomy)

หนังสือของอินแกรมเขียนอย่างกำกวมว่า ไทยมีอธิปไตยทางการคลังกลับคืนมาหลังจากประสบความสำเร็จในการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคทั้งหมดในปี ค.ศ. ๑๙๒๖/พ.ศ. ๒๔๖๕ แต่ถ้าเราอ่านงานของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ เรื่องชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์ ในภาคผนวกของหนังสือนี้ เราก็จะรู้ว่า ในการแก้ไขสนธิสัญญาซึ่งจบลงในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ ทำให้เรามีการตราพระราชบัญญัติสกุลากร พ.ศ. ๒๔๖๕ สนธิสัญญาที่แก้ไขมีบทเฉพาะกาล มีการกำหนดเงื่อนไข อธิปไตยทางการคลังยังมิได้กลับคืนมาโดยสมบูรณ์ ยกตัวอย่างเช่น ภายใต้สนธิสัญญาบาวริง อากาศเข้าเก็บได้ไม่เกินร้อยชักสาม ซึ่งทำให้รัฐบาลไทยสูญเสียเครื่องมือของนโยบายทางเศรษฐกิจ สูญเสียเครื่องมือในการ

ปกป้องกิจกรรมทางเศรษฐกิจภายในประเทศ รัฐบาลไทยไม่สามารถที่จะปกป้องกิจกรรมทางเศรษฐกิจภายในประเทศได้ และผมคิดว่า ข้อผูกมัดนี้มีส่วนทำให้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมของไทยเป็นไปอย่างเชื่องช้า เพราะรัฐบาลไม่สามารถปกป้องอุตสาหกรรมภายในประเทศได้ ในการแก้ไขสนธิสัญญาซึ่งสิ้นสุดในพ.ศ. ๒๔๖๕ ประเทศมหาอำนาจขอสงวนการกำหนดเขตอำนาจเข้าสำหรับสินค้าออกสำคัญของประเทศมหาอำนาจแต่ละประเทศ แต่ก่อนนี้เก็บได้ไม่เกินร้อยละสาม สินค้าบางอย่างก็เขยิบเป็นไม่เกินร้อยละห้า บางอย่างก็เขยิบเป็นไม่เกินร้อยละสิบ สนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคเพียงจะหมดอายุไปภายใต้การเจรจาของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ในปี ค.ศ. ๑๙๓๗/พ.ศ. ๒๔๘๐ แล้วอธิปไตยในทางการคลังก็กลับคืนมาอย่างสมบูรณ์หลังปี พ.ศ. ๒๔๘๐

๕. ความก้าวหน้าทางวิชาการยุคหลังหนังสือของอินแกรม

ถ้าจะแก้ไขหนังสือของอินแกรม ผมคิดว่าสถานะทางวิชาการในขณะนี้ก้าวหน้าไปกว่ายุคที่อินแกรมเขียนฉบับการตีพิมพ์ครั้งที่หนึ่ง และฉบับการตีพิมพ์ครั้งที่สองเป็นอันมาก กล่าวโดยรวมแล้ว สมภพ มานะรังสรรค์ พยายามวัดรอยเท้าอินแกรม ซึ่งเป็นนิมิตหมายที่ดี ผมคิดว่าคนไม่ไปตามอ่านงานวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกที่สมภพเสนอที่มหาวิทยาลัยโกรนิงเกน(University of Groningen) *Economic Development of Thailand 1850-1950: Response to the Challenge of the World Economy* (University of Groningen, 1989) เนื้อหาบางส่วนสู้อินแกรมมิได้ แต่บางส่วนก็พยายามสรรหาอธิบาย ซึ่งอาจจะดีกว่าของอินแกรม เพียงแต่ว่าวงวิชาการไทยมิได้สนใจประเมินงานของอาจารย์สมภพกัน

ประเด็นที่ผมอยากพูดถึงความก้าวหน้าทางวิชาการหลังยุคอินแกรมมีอยู่ ๘ ประการ

ความก้าวหน้าประการแรกว่าด้วยการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย ในเชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง

งานตีความประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยในเชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง ในช่วงที่อินแกรมเขียนวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกนั้นไม่ค่อยมี แต่ในปัจจุบันมีงาน ออกมามากพอสมควร มีงานของ ปีเตอร์ เบล (Peter Bell) มีงานของสตีเฟน เรสนิก(Stephen Resnick) มีงานของฉัตรทิพย์ นาถสุภาและสาธุศิษย์ งานที่ผม อยากเสนอให้สนใจเป็นพิเศษคืองานของ Thomas Birnberg and Stephen Resnick, *Colonial Development: An Economic Study*(1975) งานของ Hong Lysa, *The Evolution of the Thai Economy in the Early Bangkok Period and Its Historiography*(1981) และ *Thailand in the Nineteenth Century* (1984) การ เปลี่ยนแปลงในวงวิชาการที่เริ่มมีงานวิชาการที่เสนอการตีความประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจไทยในมุมมองของเศรษฐศาสตร์การเมืองนับเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ โดดเด่นหลังยุคอินแกรม

ความก้าวหน้าประการที่สองว่าด้วยการนำเศรษฐศาสตร์สถาบันยุคใหม่ (New Institutional Economics) มาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย

งานชิ้นสำคัญเป็นงานของเดวิด ฟีนีย์ (David Feeney) *The Political Economy of Productivity: Thai Agricultural Development 1880-1975* (1982)

ความก้าวหน้าประการที่สามว่าด้วยประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชนบทและประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้าน

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชนบทเริ่มต้นด้วยงานของเดวิด จอห์นสตัน (David Johnston) *Rural Society and the Rice Economy in Thailand 1860-1930* (1976) ซึ่งมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์อำนวยความสะดวกให้มีการแปลเป็นภาษาไทย ส่วนประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้านบุกเบิกโดยอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เริ่มต้นด้วย *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต* (2527) ตามมาด้วยงานวิทยานิพนธ์ปริญญาโทของบรรดาศาสนุศิษย์ของอาจารย์ฉัตรทิพย์ ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และโครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว.

ความก้าวหน้าประการที่สี่ว่าด้วยยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ไม่สมดุล

การศึกษากลไกของยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ไม่สมดุลเป็นไปอย่างกว้างขวาง งานศึกษาระบบอัตราแลกเปลี่ยนหลายอัตราที่ดี ฟรีเมีย่มข้าวก็ดี และนโยบายราคาสินค้าเกษตร (Agricultural Pricing Policy) ก็ดี รวมตลอดจนแผนพัฒนาและยุทธศาสตร์การพัฒนาก็ดี ได้ข้อสรุปจำนวนหนึ่ง ซึ่งสามารถนำไปประกอบการเขียนประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองได้

ความก้าวหน้าประการที่ห้าว่าด้วยลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจ

มหาวิทยาลัยคอร์เนลล์สนใจศึกษาลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจใน
อุษาคเนย์ ดังจะเห็นได้จากวิทยานิพนธ์ของ Eliezer B. Ayal, *Public Policies in
Thailand Under the Constitutional Regimes* (1961) และหนังสือของ Frank
H. Golay, *Underdevelopment and Economic Nationalism in Southeast Asia*
(1969) ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมในประเทศไทย
ปรากฏในงานศึกษาคนจีนในประเทศไทย ดังเช่น G. William Skinner, *Chinese
Society in Thailand: An Analytical History* (1957) และวิทยานิพนธ์ของภูวคล ทรง
ประเสริฐ (2519) และผาณิต รวมศิลป์(2521)

ความก้าวหน้าประการที่หกว่าด้วยพัฒนาการและการเติบโตของกลุ่มทุน และกลุ่มธุรกิจในประเทศไทย

ผู้ที่บุกเบิกการศึกษาเรื่องนี้ประกอบด้วยสิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร (2522)
พรรณี บัวเล็ก (2528; 2544) รวมตลอดผลงานของอาจารย์ผาสุก พงษ์ไพจิตรและ
คณะภายใต้โครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. ในจำนวนนี้ งานที่โดดเด่นซึ่งสมควร
กล่าวถึงเป็นการเฉพาะก็คือ งานของ Akira Suehiro อันประกอบด้วยเรื่อง
Capital Accumulation in Thailand 1855-1985 (1989) และ *Family Businesses
Gone Wrong? Ownership Patterns and Corporate Performance in Thailand*
(2001) ซึ่งเป็นงานหลังวิกฤตการณ์การเงิน ๒๕๔๐ สุดท้ายคือ งานวิชาการ
เกี่ยวกับธุรกิจที่มีสายสัมพันธ์ทางการเมือง (Politically Connected Firms) ซึ่งมี
จำนวนมากในช่วง ๑๐ ปีที่ผ่านมา

ความก้าวหน้าประการที่เจ็ดว่าด้วยภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ใน ทศวรรษ ๒๔๗๐ (The Great Depression)

การศึกษาเรื่อง The Great Depression ในตอนที่อินแกรมเขียนวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกหรือแก้ไขหนังสือในฉบับการตีพิมพ์ครั้งที่สอง ยังมีไม่มาก แต่ในขณะนี้มีความพอสมควร งานสำคัญเป็นงานของเบนจามิน แบตสัน (Benjamin Batson) *The End of Absolute Monarchy in Siam* (1984) งานของเอียน บราวน์ที่วิเคราะห์ผลกระทบของภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ในทศวรรษ ๒๔๗๐ ที่มีต่อประเทศในแอฟริกาและเอเชีย *The Economies of Africa and Asia in the Inter-War Depression* (1989) งานของสุนทรี อาสะไวย์ *วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง* (2533)

ความก้าวหน้าประการที่แปดว่าด้วยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทาง เศรษฐกิจ (Infrastructure Development)

การศึกษาเรื่องการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจมีงานเป็นจำนวนมากพอสมควร เช่น งานของกิตติ ตันไทยเกี่ยวกับเรื่องการขาดคล่อง งานของชีกะฮารุ ทานาเบเกี่ยวกับเรื่องชลประทาน งานของสุนทรี อาสะไวย์ เกี่ยวกับเรื่องคลองรังสิต และงานชิ้นล่าสุดเป็นประวัติของ วัน เดอ ไฮเด หนังสือเรื่อง *King of the Waters* ซึ่งเขียนโดย Han Ten Brummelhuis (2005) เป็นต้น

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า วงวิชาการประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยหลังยุคสมัยของอินแกรมรุดหน้าไปมากพอสมควร เพียงแต่ยังไม่มีการนำความรู้และข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษาเพิ่มเติมเหล่านี้มาประกอบการเขียนประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยหลังสนธิสัญญาบาวริง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ กระนั้นก็ตาม เรามีโอกาสได้สัมผัสคุณภาพการของเจมส์ ซี. อินแกรมที่มีต่อการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยได้

ที่มา แก้ไขเพิ่มเติมจากบันทึกการอภิปรายทางวิชาการในงานเปิดตัวหนังสือเรื่อง *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย ๑๘๕๐-๑๙๗๐* ซึ่งชูศรี มณีพฤษ์ แปลจาก *Economic Change in Thailand 1850-1970* แต่งโดย James C. Ingram จัดพิมพ์โดยมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ (๒๕๕๒) ณะคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๒